

Yüzyıllar Arasında Köprüler Kuran Canlı Bir Sanat: *Bonsai*

Kamuran GÜÇLÜ¹ ve Faris KARAHAN²

¹ Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Hatay

² Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 25240, Erzurum

Özet

Tarihsel süreç göstermiştir ki, hemen hemen her kültür, her millet, her din ve her fikir akımı kendi sanatını yaratmıştır. Sanat eserlerinin birçoğu kişisel beceri ve yaklaşımlarla doğmuş daha sonra geniş kitlelere yayılmıştır. Resim, heykel, edebiyat, müzik gibi görsel ve işitsel sanatların tamamında doğa bir tema olarak işlenmiştir. Bu sanatlarda doğa, çoğunlukla onun bir yansıması ya da benzeşmesi şeklinde yorumlanmıştır. *Bonsai* sanatı ise tıpkı peyzaj sanatında olduğu gibi, hem görsel bir sanat eseri hem de bütünüyle doğanın kendisi olmuştur. Bu makale *Bonsai* sanatının tarihini, Uzakdoğu bahçe sanatı ve sosyo-kültürel yaşamındaki yerini ve temel özelliklerine göre *Bonsai*'lerin sınıflandırılmasını özetlemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Bonsai*, minyatür bitkiler, peyzaj sanatı.

Giriş

İnsanlarda her nesnenin büyüğüne olduğu kadar, küçüğüne de, varoluşundan bugüne özel bir ilgi ve sevgi süregelmiştir ve dünya durdukça da bu hep var olmaya devam edecektir. Minyatür bitkilere duyulan ilgi belki de “*Bonsai* Sanatı”nın doğuşunda ve gelişiminde etkili faktörlerin başında gelmiştir (İpekoğlu 2001^a). Aynı zamanda, Japonlar da geleneksel yaşam tarzlarına uygun olarak küçük canlılar ya da cansız objelerle uğraşmışlar ve minyatür bitki yetiştirme sanatını başlatıp geliştirerek bu konuda tüm dünyada söz sahibi tek millet olmuşlardır (İyimen ve ark. 1993; Anonim 1996). Şekil 1 ve 2’de Japonya doğası ve Japonlara özgü yalın bahçe ve yapı mimarisi örnekleri verilmiştir.

Şekil 1. Japonya doğasına ait özgün bir peyzaj kompozisyonu (Tadao ve ark. 1999)
Figure 1. An original landscape composition belonging to Japan's nature

Şekil 2. Japon yapı ve bahçe mimarisinin sadeliğine bir örnek (Tadao ve ark. 1999)
Figure 2. A sample for simplicity of building and garden architecture of Japan

Bonsai bugün bütün dünyada bilinen geleneksel bir uzak doğu sanatıdır. Uzak Doğu'da sanat, etkin bir şekilde Budizm ile halkın doğa hayranlığının etkisi altında gelişmiştir. Bu süreç içerisinde çiçek düzenleme sanatı (İkebana) ile bodur ağaç yetiştirme sanatı (*Bonsai*) Uzak Doğu'da geliştirilen sanatların başlıcaları olmuştur. *Bonsai* sanatı, ikebana'da olduğu gibi Çin'de doğmuş ve daha sonra Japonya'da geliştirilmiştir (Şekil 3) (Deligeorges 1984; Akbaba ve Erten 1989; Nurlu ve Erdem, 1994). *Bonsai* sanatının geçmişi 13. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Relf, 2001). Günümüzde 200 yaşına ulaşmış az sayıda minyatür ağaçlar (Örn; *Juniperus rigida*) bulunmaktadır (Ürgenç 1998).

Şekil 3. Uzakdoğu kültürü, doğası ve gizeminin etkileşiminde gelişen *Bonsai* sanatı (Tadao ve ark. 1999; İpekoğlu, 2001)
Figure 3. The art of *Bonsai* developed under the interaction among culture, nature and mystery of the Far East

Japon bahçe sanatında bitkilerin bodurlaştırılması ve çeşitli formlarda sembolleştirilmesinin temelleri 10. yüzyıla kadar uzanmaktadır. *Bonsai* sanatı ile kimi zaman bir bitki deniz kenarında ya da yüksek bir dağ zirvesinde eğilmiş, deforme olmuş bir slüet elde etmek amacı ile özel olarak bodurlaştırılmakta, deformasyon işlemlerine yıllarca tabi tutulmaktadır (Nayır 1983; Karahan ve Güçlü 2004). Bu uzun uğraşlar sonunda elde edilen yaşayan sanat eserleri Japon bahçe düzenleme anlayışında genellikle saksılar içerisinde birer sembolik unsur olarak kullanılmaktadır. Japon sembolizminin bu formu, yüzyıllar boyunca başta Avrupalılar olmak üzere pek çok yabancı için ilginç gelmiş ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Hiç şüphe yok ki, Uzak Doğu kültür ve sanat akımlarının gizemi her zaman tüm dünyada takdir ve hayranlıkla karşılanmıştır (Gültekin 1991; Anonim 2000).

Son yıllarda bütün dünyada balkon, teras ve çatılar başta olmak üzere iç ve dış mekan bitkisel tasarım ve uygulamalarında “Minyatür Ağaç (*Bonsai*)” kullanımı oldukça yaygın duruma gelmiştir. Türkiye’de ise amatör bazı girişimler dışında *Bonsai* sanatı ve minyatür ağaçlar konusunda yeterli bir bilgilendirme ve ilgi söz konusu değildir. *Bonsai* sanatı ve kavramı başlı başına bir sanat ve teknik işlemler becerisidir (Ürgenç 1998). Türkiye’de *Bonsai* konusundaki girişimlerin geçmişi yaklaşık 10 yıldır. 1992’de 14 *Bonsai* sever tarafından kurulan “Ankara *Bonsai* Klübü” bu alandaki ilk gönüllü girişim olmuştur (Sertel 1994). Bunun dışında Yalova’da Karaca Arboretum tarafından da minyatür ağaç yetiştirme konusunda çalışmalar yapıldığı bilinmektedir (Karahan, 1995).

İç ve Dış Mekan Düzenlemelerinde *Bonsai*

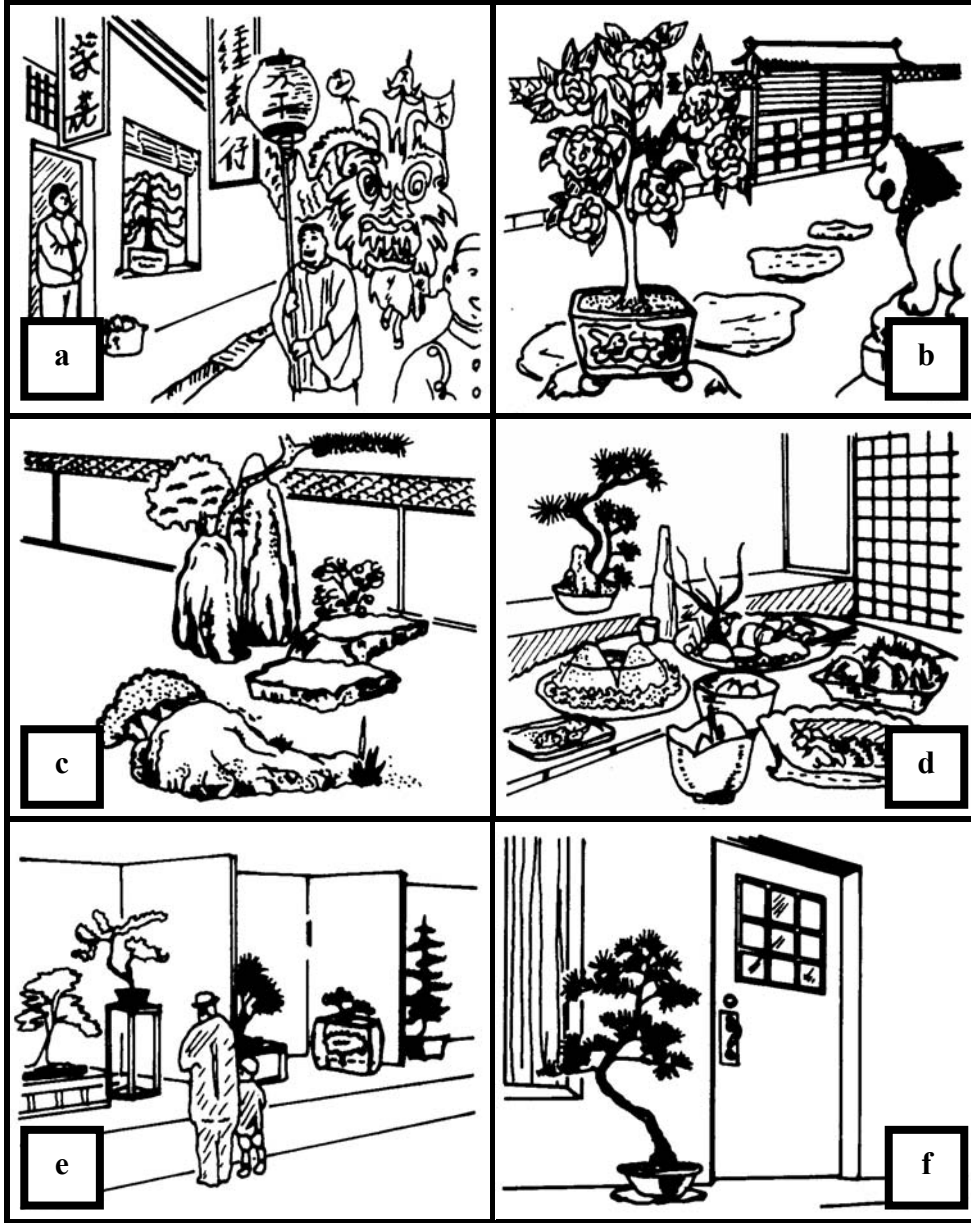
Minyatür ağaçlar kendilerine özgü sığ kaplarda yetiştirilen ve temelde 70 cm’yi geçmeyen boyları ile doğadaki yaşlı ve büyük hacimli ağaçların küçük temsilcileri görünümündedir (Ürgenç 1998).

Uzakdoğu’da *Bonsai* iç ve dış mekanların bir dekorasyon objesi olarak uzun yıllardan beri kullanılmaktadır. *Bonsai* sanatı, iç mekan düzenlemelerinde çoğu kez cansız heykel, tablo ve diğer mobilyalar arasında ilgi çekici canlı bir tasarım objesi, bahçe düzenlemelerinde ise bitkisel kullanımlar, taş, su, kum ve çakıl kombinasyonları arasında tamamlayıcı bir simge olarak kullanılmaktadır (Şekil 4) (Chidamian 1955).

Japon mimarisinin yalın tarzı içerisinde *Bonsai* her zaman özel bir yer edinmiş ve bu mekanlara renk ve canlılık kazandırmıştır. Sade tasarımlar her zaman *Bonsai*’ler için birer fon görevi üstlenmiştir. *Bonsai*, oturma ve sohbet mekanlarında dominant bir yer edinecek mekanların monotonluğunu da gidermiştir. *Bonsai* dış mekanda daha çok soliter olarak kullanılmaktadır. Su kıyılarında ibrelili ve sarkıcı formu, giriş, teras ve duvarlar üzerinde sütun ve manzara formu *Bonsai*’ler özgün ve çekici görünümler oluşturmaktadır (Şekil 5) (İyimen 1993).

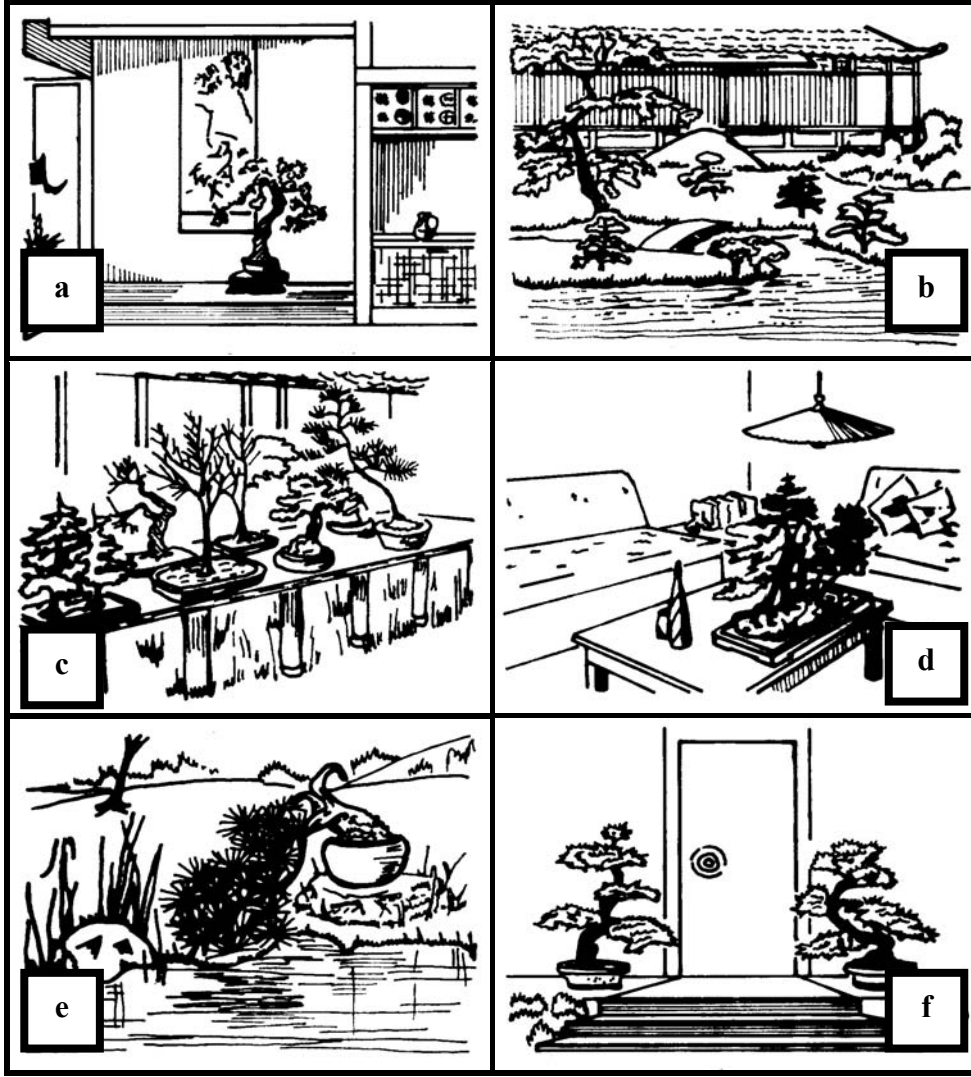
***Bonsai*’lerin Sınıflandırılması**

*Bonsai*nin doğal koşullarda ve kültürel yöntemlerle oluşmuş birçok çeşidi bulunmaktadır. Sınıflandırmalarda bitkinin büyüklüğü, tek bir saksı içinde kullanılan bitki sayısı ve gövde formları dikkate alınmaktadır (Şekil 6). *Bonsai*’ler büyüklüklerine göre büyük, orta, küçük ve minyatür olmak üzere dört farklı şekilde isimlendirilmektedir. Bu tür *Bonsai*’ler daha çok teras, giriş ve bahçe düzenlemelerinde kullanılmaktadır. Boyları ise 66–100 cm arasında değişmektedir. Boyları 30–66 cm arasında değişen *Bonsai*’ler genellikle orta *Bonsai* olarak isimlendirilmektedir. Büyüklüklerine göre 18–30 cm arasında boy yapanlar küçük, 18 cm’nin altında gelişenler ise minyatür *Bonsai* olarak nitelendirilmektedir (Chidamian 1955; İpekoğlu 2001^b).

Şekil 4. Çin ve Japon kültüründe *Bonsai*'nin kullanım alanları: (a)Yeni yıl kutlamalarında *Bonsai*–Çin, (b) İç bahçede çiçekli ve meyveli bir *Bonsai*, (c) Kaya bahçesi içinde *Bonsai* kullanımı, (d) Yeni yıl ziyafetlerinde *Bonsai*–Japonya, (e) Bahçe sergilerinde *Bonsai*, (f) Bina girişinde büyük formulu bir *Bonsai* (Chidamian 1955).

Figure 4. Application areas of *Bonsai* in the cultures of China and Japan: (a) *Bonsai* in Christmas celebrations, (b) A *Bonsai* in bloom and fruit in the atrium, (c) Use of *Bonsai* in the rock garden, (d) *Bonsai* in Christmas feast–Japan, (e) *Bonsai* in garden exhibitions, (f) A big *Bonsai* in entrance of dwelling.

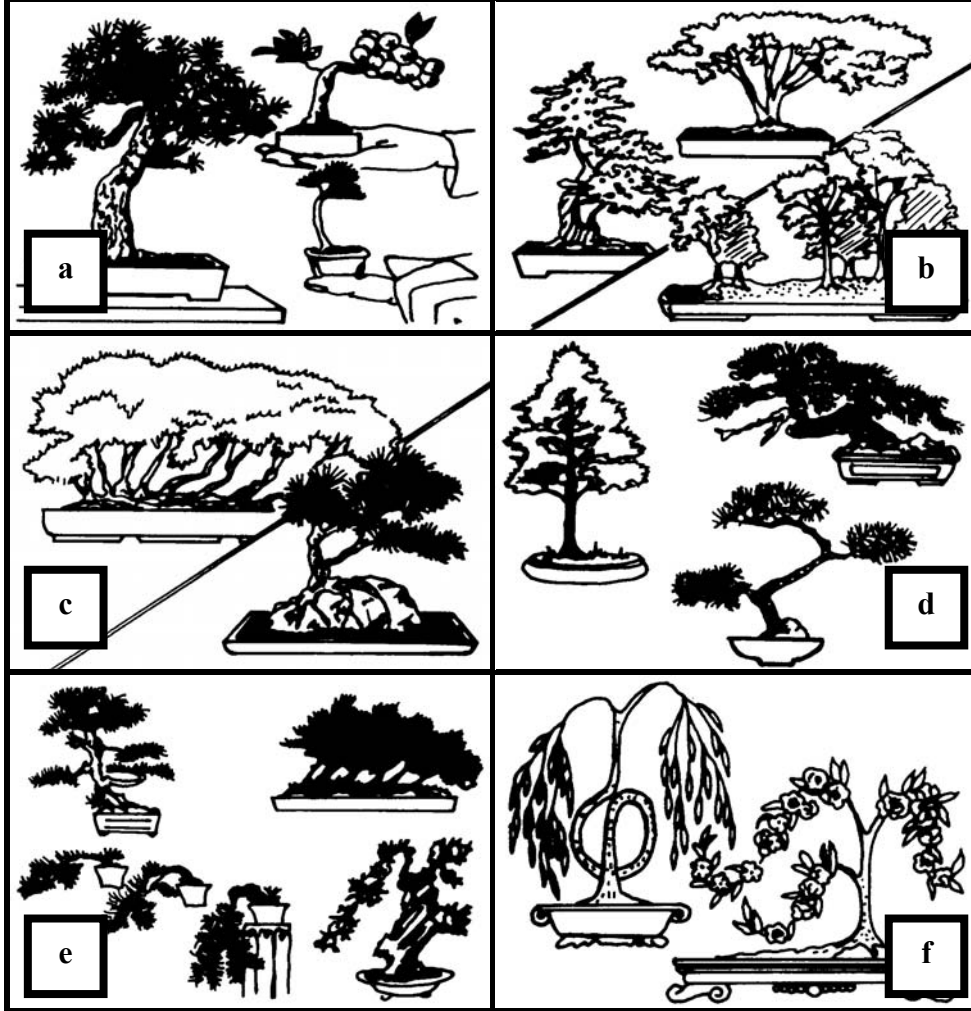

Şekil 5. İç ve dış mekanda *Bonsai* kullanımına çeşitli örnekler: (a) *Bonsai* için ayrılmış özel bir oda, (b) Bahçede soliter *Bonsai* kullanımı, (c) Korunmuş standlarda *Bonsai* sergisi, (d) Oturma odasında *Bonsai* kullanımı, (e) Su kıyısında sarkıcı formda bir *Bonsai*, (f) Teras ve girişte *Bonsai* kullanımı (Chidamian 1955).

Figure 5. Different samples of *Bonsai* use in indoor and outdoor places: (a) A private living room for *Bonsai*, (b) Use of single *Bonsai* in the garden, (c) *Bonsai* exhibition on the protected stands, (d) Use of *Bonsai* in the living room, (e) An overhanging *Bonsai* on waterside, (f) Use of *Bonsai* at terrace and entrance.

Bonsai sınıflandırılması bitki sayılarına göre de yapılmaktadır. Bir saksı içerisinde bir ya da birden fazla bitki bulunabilmektedir. Bu sınıflandırma çeşidinin ilkinde saksıda tek bir bitki bulunmaktadır. Bununla birlikte bu bitkinin gövde sayısı bir, iki, üç ya da beş olabilmektedir. İkincisinde ise, iki veya daha fazla sayıda bitki aynı saksı içerisinde

düzenlenmektedir. Bu ağaçlar bazen aynı türden bazen de farklı türlerden seçilebilmektedir. Üçüncü bir tarz ise bitkilerin sal ya da kaya formunda saksı içerisinde bulundurulmasıdır. Sal formunda ayrı gövdeye sahip aynı türden ağaçlar sığ bir kap içerisinde yerleştirilmektedir. Kaya formunda ise bitki gövde ve kökleri ile kaya üzerinde bütüncül bir kompozisyon oluşturmaktadır.

Şekil 6. Büyüklük, bitki sayısı ve temel gövde formlarına göre çeşitli *Bonsai* tipleri: (a) Orta, küçük ve minyatür *Bonsai* formları, (b) Saksıda farklı sayıda *Bonsai* kullanımı, (c) Sal ve kaya formunda *Bonsai* kullanımı, (d) Dikey ve eğik gövde formlular, (e) Kaskatlı ve rüzgar etkisindeki *Bonsai* formları, (f) Sarkıcı formda *Bonsai*ler (Chidamian 1955).

Figure 6. *Bonsai* styles based on size, plant quantity and basic trunk forms: (a) Middle, small and miniature *Bonsai* shapes, (b) Use of different numbers of *Bonsai* in a pot, (c) Use of raft-shaped and rock-shaped *Bonsai*, (d) *Bonsais* with vertical and bending stems, (e) *Bonsai* in a cascading form and under the influence of wind, (e) *Bonsais* in overhanging forms.

Gövde formlarına göre yapılan başka bir sınıflandırma sisteminde ise, *Bonsai* sahip olduğu gövde formuna göre dikey, eğik, kaskatlı, sarkıcı ve rüzgar formu olarak isimlendirilmektedir (Anonim 1999). Dikey formu *Bonsai*'ler uzun ömürlülüğü simgelemektedir. Bu düşünce Japon kültüründe “Dünya-İnsan-Cennet” kavramları ile özdeşleşmektedir. Eğik formu *Bonsai*'ler genellikle dik hatlara sahip dağ manzaraları oluşturmak amacı ile şekillendirilmektedir.

Kaskatlı *Bonsai* formunda ise derin bir vadinin yamaçlarından sarkan bitki izlenimi yaratılmaktadır. Kaskatlı formlar kendi arasında az, orta ve çok sarkıcı olarak da alt kategorilere ayrılmaktadır. Salkım formu bitki türleri ile oluşturulan *Bonsai*'ler ise kaskatlı formlardan farklı olarak sarkıcı formu olarak isimlendirilmektedir. Gövde formlarına göre son bir sınıflandırma ise rüzgar formu *Bonsai*'lerdir. Bu formda başarılı sonuçlar sağlamak için daha çok kayalık yamaçlar ve deniz kıyılarında rüzgar etkisinde kalmış bitki örneklerinden yararlanılmaktadır. Mükemmel rüzgar formu *Bonsai*'lerin çoğu doğal koşullar altında yıllarca bodur kalmış, çatlak gövdeli ve yıpranmış dallı ağaçlardan elde edilmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada kısaca *Bonsai* sanatının ne olduğu, tarihsel kökenleri ile yer aldığı Çin ve Japon kültüründeki önemi tanıtılmaya çalışılmıştır. Peyzaj sanatı, peyzaj planlama ve peyzaj tasarımı açısından *Bonsai* sanatının önemli bir potansiyel taşıdığı düşünülmektedir. Kentler modern insan için çoğu zaman yeşilden, doğadan uzaklaşan bir yapılanma içerisine girerken, bu tür minyatür sanat ve bodur ağaçlarla peyzaj kompozisyonlarında yeni bir açılım yapılabilir düşüncesi egemen olmaya başlamıştır. *Bonsai*'lere gerek apartman dairelerinde, gerekse de ulaşım, ticaret ve toplu konut bölgeleri içerisindeki yeşile ve doğaya muhtaç sınırlı alanlarda yer verilmesinde yarar görülmektedir. Ancak, *Bonsai* henüz çok bilinen bir sanat olmadığından, Türkiye’de yer verileceği düzenlemelerin öncelikli olarak otel girişleri, çatı bahçeleri, teras düzenlemeleri, ev bahçeleri gibi özel amaçlı alanlarda olması sosyo-kültürel estetik bakımından son derece önemlidir.

Summary

Bonsai: A Living Art Setting Connections among the Centuries

Historical process has shown that nearly every culture, religion and school of thought has created its own art. Many art creations have been spread to larger communities after they were born with authentic individual abilities and approaches. Nature was used as a concept in all visual and auditory arts such as drawing, sculpture, literature and music. In these arts, nature has been mostly performed in form of its reflection or assimilation. *Bonsai* art just like landscape art has been not only a visual art creation but also the whole nature itself. In this review, background of *Bonsai* art, its place in the Far East garden art and socio-cultural life and classification of basic *Bonsai* characteristics, were summarized.

Key Words: *Bonsai*, Miniature Plants, Landscape Art.

Kaynaklar

- Akbaba, G., S. Erten, 1989. Uzakdoğu'nun Yüzyıllara Dayanan Sanatı: *Bonsai*. TÜBİTAK Bilim ve Teknik Derg., 262: 53.
- Anonim, 1996. Japonya'dan Görünüm. Urban Connection Inc. & Japonya Büyükelçiliği, Ankara, 40 s.
- Anonim, 1999. Growing *Bonsai*. http://www.peak.org/~cscottc/bonsaisite/Growing_Bonsai.htm, 20 s.
- Anonim, 2000. *Bonsai*: Japonya'nın Geleneksel Minyatür Ağaç Yetiştirme Sanatı. Japonya Büyükelçiliği, Ankara, 6 s.
- Chidamian, C., 1955. *Bonsai*—Miniature Trees. Los Angeles—USA, 94 s.
- Deligeorges, S., 1984. Saksıdaki Doğa: *Bonsai*. TÜBİTAK Bilim ve Teknik Derg., 195: 17–18.
- Gültekin, E., 1991. Bahçe ve Peyzaj Sanatı Tarihi. Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Ders Kitabı, No: 94, Adana, 104 s.
- İpekoğlu, Y., 2001 a. *Bonsai* Yapma Sanatı. TÜBİTAK Bilim ve Teknik Derg., 400: 64–67.
- İpekoğlu, Y., 2001 b. *Bonsai*. TÜBİTAK Bilim ve Teknik Derg., 398: 62–71.
- İyimen, İ., A. Bora, M. Ç. Özyurt, 1993. *Bonsai*. Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Lisans Tezi, Bornova—İzmir, 54 s.
- Karahan, F., 1995. *Bonsai*. Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Lisans Tezi, Erzurum, 41 s.
- Karahan, F., K. Güçlü, 2004. *Bonsai* Sanatında Kullanılan Bitkiler ve *Bonsai* Yetiştirme Tekniği. Peyzaj Mimarlığı Derg., 2004 (1–2): 110–114.
- Nayır, G., 1983. *Bonsailer*. TÜBİTAK Bilim ve Teknik Derg., 184: 22–24.
- NBA, 2003. Nippon *Bonsai* Association, Japan.
- Nurlu, E., Ü. Erdem, 1994. Peyzaj Sanat Tarihi. Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Bornova—İzmir, 114 s.
- Relf, D., 2001. The Art of *Bonsai*. Virginia Cooperative Extension, Environmental Horticulture, 4 s.
- Sertel, Ö., 1994. Ankara *Bonsai* Klübü'nün Etkinlikleri. Cumhuriyet Bilim ve Teknik Dergisi.
- Tadao, T., T. Kyoko, F. Ichoro, 1999. *Nature in a Pot*. Nipponia (Special Feature for *Japanese Gardens*), No: 8, ISSN: 1343–1196. 35 s.
- Ürgeç, S. İ., 1998. *Genel Plantasyon ve Ağaçlandırma Tekniği*. İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3997, Orman Fakültesi Yayın No: 444, ISBN: 975–404–443–0, İstanbul, 664 s.